

DÖNÜŞEN KÜRESEL NÜKLEER DÜZENE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR: TÜRKİYE, BREZİLYA VE GÜNEY AFRİKA ÖRNEKLERİ

 Aylin Günay GÜRZEL AKA*  Kahraman SÜVARİ**

ÖZET

Uluslararası sistemde nükleer silahlanmanın çoğalmasını engellemek ve nihai olarak nükleer silahsızlanmanın gerçekleşmesini sağlamak amacıyla oluşturulan çeşitli mekanizmalar ve yapılar, devletlerin büyük çoğunlukla uyum sağladığı küresel bir nükleer düzenin oluşmasına yol açmıştır. Ancak, son dönemde küresel sistemde yaşanan gelişmelere ve birtakım unsurlara bağlı olarak bu düzenin zayıfladığı düşünülmektedir. Bu çalışmada, nükleer silaha sahip olmayan devletlerin söz konusu küresel düzene yönelik duruşları ve yaklaşımları incelenmiştir. Çalışmada, ilk olarak, düzen ve nükleer düzen kavramları açıklanmıştır. Daha sonra nükleer silaha sahip olmayan devletlerin mevcut nükleer düzene yönelik bakış açıları üç devlet üzerinden ele alınmıştır. Çalışmada örnek olarak incelenecek olan bu devletler Türkiye, Brezilya ve Güney Afrika'dır. Çalışmada, nükleer düzenin risk altında olduğu ve nükleer silaha sahip olmayan bu devletlerin her ne kadar benzer kategoride yer almış olsalar da zayıflayan nükleer düzene ve bu düzeni oluşturan yapılara karşı yaklaşımlarında nükleer tecrübelerine, beklentilerine ve güvenlik anlayışlarına bağlı olarak çeşitli farklılıklar görüldüğü sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: uluslararası nükleer düzen, nükleer silahsızlanma, yükselen güçler, uluslararası güvenlik, nükleer silahlar

Approaches to the Transforming Global Nuclear Order: The Cases of Turkey, Brazil and South Africa

ABSTRACT

Various mechanisms and structures established in the international system to curb the spread of nuclear weapons and in the end to ensure the realization of nuclear disarmament have led to the formation of a global nuclear order, in which states mostly adapt. However, it is considered that this order has weakened due to recent developments and some factors in the global system. In this study, the postures and approaches of the non-nuclear weapon states are examined. In the study, firstly the concepts of order and nuclear order are explained. Then, the approaches of non-nuclear weapon states toward the current nuclear order are discussed over three states. These states, which will be examined as cases in the study, are Turkey, Brazil, and South Africa. In this study, it is concluded that the nuclear order is at risk, and although these states that do not have nuclear weapons are in a similar category, there are various differences in their approaches to the weakening nuclear order and the arrangements that make up this order, depending on their nuclear experience, expectations, and security understandings.

Key Words: international nuclear order, nuclear disarmament, rising powers, international security, nuclear weapons

* Dr. Öğr. Üyesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi İşletme ve Ekonomi Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Gazimağusa / KKTC, aygurzel@gmail.com

** Arş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Manisa / TÜRKİYE, kahramansuvari@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Gürzel Aka, A. G. & Süvari, K. (2023). Dönüşen küresel nükleer düzene yönelik yaklaşımlar: Türkiye, Brezilya ve Güney Afrika örnekleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(45), 521-537. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1251645>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 15 Şubat / February 2023

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 11 Nisan / April 2023

Giriş

Birçok teknolojik ve bilimsel ilerlemenin görüldüğü yirminci yüzyıl aynı zamanda tarihin en yıkıcı dünya savaşlarının da yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu savaşlarda birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışan devletler geliştirilen bu teknolojilerden özellikle stratejik olanları askeri alanda kullanmak istemişlerdir. Bu teknolojilerden biri de atom teknolojisidir.

Nükleer tepkime sonunda açığa çıkan atom enerjisinin yıkım gücü son derece yüksek bir silah uygulaması olarak kullanılabilmesinin anlaşılması bu dönemde güçlü devletleri bu teknolojiyi geliştirmeye yöneltmiştir. Sahip olduğu iktisadi ve teknolojik kapasite ile bu teknolojiyi ilk geliştiren Amerika Birleşik Devletleri (ABD), atom bombasının yıkım gücünü İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerini bombalayarak göstermiştir. Böylece, kitlesel ölümlere sebep olan bu tehlikeli silahların insanlık dışı etkileri görülmüş ve bu durum uluslararası toplumu bu silahların yayılmasına karşı önlem almaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda geliştirilen mekanizmaların en önemlisi olan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme (NSYÖ) Antlaşması 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. Devletleri nükleer silaha sahip olan ve olmayan şekilde kategorize eden bu antlaşmanın temelinde şekillenen uluslararası kurumsal yapılar nükleer teknolojinin hangi amaçlarla ne şekilde kullanılabilmesinin çerçevesini çizmekte ve böylece uluslararası sistem içerisinde yer alan devletlerin nükleer davranışlarına bir düzenleme getirmektedir.

Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra atom teknolojisinin kontrol altına alınması amacıyla ortaya konan bu uluslararası çabaların bir ürünü olarak gelişen küresel nükleer düzenin son yıllarda yaşanan büyük güç rekabeti, gelişen teknolojiler gibi gelişmelere bağlı olarak zayıfladığı söylenebilir. Bu bağlamda, Rebecca Gibbons (2019) ve diğer bazı uzmanlara (Knopf, 2022; Müller, 2017) göre nükleer düzen çözülme riski altındadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki “nükleer düzen”, caydırıcılık düzeni ve nükleer silahların yayılmasını önleme düzeni olarak belirtebileceğimiz birbiriyle bağlantılı iki düzenden oluşan ortak bir anlayıştır. Bu kapsamda, bu iki alt düzenin de bu süreçte erozyona uğradığı söylenebilir. Bu çalışmada, nükleer düzen içerisinde yer alan aktörlerin büyük çoğunluğunu oluşturan “nükleer silaha sahip olmayan” devletlerin zayıflamakta olan nükleer düzene yönelik yaklaşımları üç devlet üzerinden incelenmiştir.

Devletlerin dönüşüm içerisinde olan küresel nükleer düzene yönelik yaklaşımlarını inceleyen çeşitli çalışmalar literatürde mevcuttur (Dalton vd., 2016; Horsburgh, 2015; Kassenova, 2015; McCgwire, 2005; Nayan, 2018; Pant & Biswas, 2018). Bu çalışmalardan bazıları rejim içerisinde kabul edilen nükleer silaha sahip bir aktörün nükleer düzene ilişkin yaklaşımını (Horsburgh, 2015), bazıları rejim dışında yer alan aktörlerin mevcut nükleer düzene ilişkin duruşunu (Nayan, 2018; Pant & Biswas, 2018), bazıları da nükleer silaha sahip olmayan devletlerin nükleer düzene yönelik anlayışlarını ya tek başlarına bir vaka olarak (Kassenova, 2015) ya da diğer aktörler ile birlikte (Dalton vd., 2016) değerlendirmiştir. Ayrıca önde gelen Amerikalı uzmanların da (Tannenwald, 2018; Miller, 2020) zayıflayan normlar ve nükleer düzenle ilgili çalışmaları vardır.

Bu çalışmada yer alan devletler ise Türkiye, Brezilya ve Güney Afrika'dır. Nükleer teknolojinin kullanılmasına ilişkin farklı tecrübelere sahip olmaları ve aynı zamanda kendilerini söz konusu düzen içerisinde “nükleer silaha sahip olmayan” devlet kategorisinde konumlandıkları çalışmada bu devletlerin seçilme nedenleridir. Bir başka ifadeyle, bu çalışmada, farklı tecrübeye sahip üç farklı ülke seçilmiş ve bu ülkelerin nükleer düzenle ilgili görüşleri ve duruşları incelenmiştir. İlk olarak, Türkiye (hiç nükleer silahı olmayan), ardından Brezilya (nükleer silah programı olup bu programı kapatan) ve son olarak da Güney Afrika (nükleer silahı olup ancak nükleer silahlardan arındırılan) bu çerçevede ele alınmıştır. Diğer taraftan, bu ülkelerin ortak yönleri ise kendilerini küresel olmasa da bölgesel emelleri olan

“yükselen güçler” olarak tanımlamalarıdır. Çalışmada, nükleer düzen ya da düzensizlik ile ne ifade edilmektedir, bu düzendeki değişim literatürde nasıl algılanmaktadır, sırasıyla Türkiye, Brezilya ve Güney Afrika çıkarları ve politikaları bağlamında nükleer düzene ve düzenin geleceğindeki değişime yönelik nasıl bir yaklaşım sergilemektedirler sorularına yanıt aranmıştır. Çalışmada birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, küresel nükleer düzenin genel bir tanımlaması yapılarak söz konusu nükleer düzenin nasıl ve neden zayıfladığı ele alınacaktır. Nükleer silahların yayılmasını önlemek amacıyla oluşturulan uluslararası kurumlar küresel düzeyde nükleer teknolojinin kullanılmasına ilişkin bir düzen oluşturmuştur. Ancak, son yıllarda uluslararası sistem içerisinde ortaya çıkan birtakım faktörler ve gelişmeler mevcut nükleer düzeni zayıflatmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde nükleer silaha sahip olmayan bu üç devletin nükleer düzene ilişkin siyasi duruşları ele alınacaktır. Bu devletlerden Türkiye, nükleer enerjiden sadece barışçıl olarak yararlanmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunurken hiçbir şekilde çalışmalarını nükleer silah elde etmek için yönlendirmemiştir. Brezilya, 1970’lerin ortalarında nükleer silah elde etmek için çalışmalar başlatmış ancak daha sonra kendi isteği ile bu çalışmalarını sonlandırmıştır. Güney Afrika ise yaptığı çalışmalar neticesinde nükleer silaha sahip olmuş ancak bu silahları çeşitli gerekçelerle imha ederek programını sonlandırmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise çalışma konusu devletlerin nükleer düzene yönelik yaklaşımlarına ilişkin genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılacaktır.

1. Küresel Nükleer Düzen ve Düzenin Zayıflaması

Düzen, genel olarak veya belirli bir konu alanındaki ilişkileri ve davranışları oluşturan, organize eden ve yöneten resmi ve gayri resmi mekanizmalar aracılığıyla epistemelere (veya bilgi sistemlerine) (Foucault, 1994) dayanan ilkeler etrafında gerçekleşir. Uluslararası ilişkilerde, geniş anlamda uluslararası hukuk, uluslararası örgütler ve uluslararası rejimler (ilkeler, normlar ve kurallardan oluşan) olarak kavramsallaştırılan uluslararası kurumlar, küresel bağlamı düzenleyen mekanizmalar olarak kabul edilir. Bu insan etkileşimi düzeyindeki düzenleme siyaseti, kendi ve devlet dışı aktörlerin davranışlarını organize eden önde gelen, ancak tek olmayan aktörler olarak devletler etrafında toplanmıştır. Düzenleme sürecinde öncelik verilen bilgi sistemleri tarihsel olarak olumsaldır ve uluslararası düzenin politize doğasının bir parçasıdır. Düzen, siyasi bir eylemdir. Düzen siyasetini ön plana çıkarmak, düzenlerin mutlaka ortak yarar için nesnel yaratımlar olmadığı anlayışı anlamına gelir. Düzen, iktidar ilişkilerinin yalnızca müzakere ve işleyişinde değil, aynı zamanda ilk etapta düzenin nasıl hayal edildiğine dair ufku belirleyen söylemde de ortaya çıktığı tartışmalı yapılardır. Çalışmada, nükleer düzen ve bölgesel güçler tartışmasına bu çerçeveden yaklaşılmıştır.

ABD liderliğinde Birleşmiş Milletler’e (BM) sunulan nükleer alanda düzen oluşturma konusundaki ilk girişim olan Baruch Planı¹ (Gerber, 1982) sonrasında (Walker, 2000) “yönetimli caydırıcılık sistemi”, 1960’lardan itibaren savaşı önlemek, uluslararası istikrarı korumak, mevcut küresel sistem içerisinde daha kontrollü hareket edilmesini ve kurala bağlı olmasını hedefleyen yeni düzen olarak ortaya çıkmıştır. Gelişen bu durum, konuşlandırılmış askeri donanım, komuta ve kontrol sistemleri, karşılıklı güvenlik açığı ve kısıtlama sağlamak için bunların nasıl konuşlandırılacağına dair doktrinler, silah kontrol anlaşmaları ve liderler arasındaki yardım hatlarından oluşmaktadır. Caydırıcılık etrafında düzenlenme süreci ve tezahürü, süper güç dengesinin Soğuk Savaş konfigürasyonunu taklit etse de nükleer silaha sahip daha küçük devletler ABD ve Sovyetler Birliği’nin (SSCB) uygulamalarından

¹ Baruch Planı, 1946 yılında atom teknolojisinin uluslararası kontrol altına alınması amacıyla ABD tarafından BM’ye önerilmiş ancak plan kabul edilmemiştir.

yararlanmıştır. Örneğin, 1972 yılında imzalanan Anti-balistik Füze (ABM) Antlaşması, bu devletler için minimum caydırıcılık fikrini güçlendirmiştir.

Nükleer düzen, süreç içerisinde nükleer silahların yayılmasının önlenmesi teması ya da William Walker'ın (2000) ifadesiyle “yönetilen bir yoksunluk sistemi” etrafında daha da açılmıştır. Süper güçlerin bazı müttefikleri, kendi nükleer caydırıcılıklarını elde etmek yerine, süper güçlerin genişletilmiş (yaygınlaştırılmış) caydırıcılığı (veya “nükleer şemsiyesi”) altında yer almayı tercih ederken, 1970 yılında yürürlüğe giren NSYÖ Antlaşması şu kategorileri oluşturmuştur: nükleer silaha sahip devletler -1967 yılından önce bir nükleer cihazı test etmiş olan beş devlet- ve normatif baskı altında nükleer seçenekten vazgeçecek nükleer silaha sahip olmayan devletler (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)). NSYÖ Antlaşması'ndaki popüler anlayış, “büyük pazarlık” denilen nükleer silaha sahip olmayan devletlerin nükleer teknolojiye erişimleri karşılığında nükleer silaha sahip devletlerin nükleer tekeli kabul etmesidir. Ancak, bu beş devletin nükleer silahlara sahip olmaları geçici bir güven olarak görülmekteydi çünkü nükleer düzenin gerçek ve kalıcı meşruiyeti, “zaman içinde caydırıcılık sistemini dağıtmak ve nükleer silahların artık mevcut olmayacağı uluslararası bir düzen yaratmak için” tüm devletlerin birlikte çalışmasına dayanıyordu (Walker, 2000: 708).

1995 yılında, NSYÖ Antlaşması süresiz olarak uzatıldı. Geriye dönüp bakıldığında, nükleer silaha sahip devletlerin bu tür silahlara sahip olmaya yasal haklarını etkin bir şekilde genişlettikleri ve böylece söz konusu antlaşmadaki pazarlığın ruhunun değilse de içeriğinin geçersiz kılındığı göz önüne alındığında (özellikle müttefiki olmayan) nükleer silaha sahip devletlerin perspektifinden bu kararı anlamamanın oldukça zor olduğu söylenebilir. Bu karar ile nükleer silaha sahip olmayan devletler, antlaşmanın ilk müzakerecilerinin nükleer silahsızlanma sağlamak için güvence altına aldığı avantajdan vazgeçmiş oldular. O zamanki elverişli jeopolitik koşullar, NSYÖ Antlaşması'nın genişlemesiyle, özellikle de Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve süper güçlerin askeri doktrinlerinde nükleer silahların bir “birliktelik” duygusu altında marjinalleştirilmesiyle çok ilgiliydi (Rauf & Johnson, 1995; Walker, 2000). Üyeleri (Rusya, ABD, Kanada ve bazı Avrupa ülkeleri) tarafından silahsız tarifeli uçuşlara izin veren 1992 tarihli Açık Semalar Antlaşması (OST) bu dönemin ruhunu örneklendirmektedir: “güven inşası, şeffaflık ve karşılıklı anlayış” (Jenkins, 2020). Böylece, yönetilen caydırıcılık sistemi (silahların kontrol anlaşmalarıyla gerçekleştirilmektedir) ve yoksunluk (NSYÖ Antlaşması tarafından uygulanır) “uluslararası siyasette nükleer silahların marjinalleştirilmesine adanmış tek bir yapı hâlinde birleşebilecek gibi görünüyordu (Walker, 2000: 710).” Ancak, bu beklentinin yerine, NSYÖ Antlaşması'nın süresiz olarak uzatılmasından sonra nükleer düzenin zayıfladığına dair emareler görülmüştür. Birçok bilim insanı, örneğin Arbatov (2019), Tannenwald (2018), Gibbons (2019), Miller (2019), nükleer düzenin çözülmekte olduğu konusunda uyarılarda bulunmuştur. Nükleer düzene ilişkin artan bozulmanın en son belirtileri arasında şunlar yer almaktadır:

- 1987 tarihli ABM Antlaşması, OST ve Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması (INF) dâhil olmak üzere birçok silah kontrolü ve güven inşası antlaşmalarının feshedilmesi;
- Her beş yılda bir gerçekleştirilen NSYÖ Antlaşması Gözden Geçirme Konferanslarında, özellikle de antlaşmanın 1995 yılında süresiz olarak uzatılmasını sağlayanlar nezdinde, devam eden ve yerine getirilmeyen sözler. ABD Senatosu tarafından Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması'nın reddedilmesi ve Orta Doğu Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış Bölgesi'nin oluşturulmasına yönelik ilerleme kaydedilmemesi;
- ABD ve Rusya'nın nükleer cephaneliklerini modernleştirmeleri ve bu gelişmenin yeni bir nükleer silahlanma yarışı olarak görülmesi;

• NSYÖ Antlaşması formunda, bazılarının antlaşmanın bir nükleer düzen mekanizması olarak değerini sorguladığına ilişkin anlaşmazlıkların yaşanması (Pretorius & Sauer, 2019).

Bu işaretler, nükleer düzeni bozan birtakım kritik altta yatan faktörleri işaret etmektedir. Örneğin, 1990'ların ortalarından itibaren, "ABD'nin kendisinin bu kadar özenle inşa ettiği düzenin tamamına" (Walker, 2000: 713) olan güvenini kaybettiği söylenebilir. ABD'nin tutumundaki bu değişim, başlangıçta Hindistan ve Pakistan'ın 1998 yılında nükleer silahları test etmesine ve alt-bölgesel nükleer sistemlerin kurulmasına (Miller, 2020), "haydut devletlere" ve Libya'nın nükleer çabalarına bağlanmıştır. Soğuk Savaş'ın sonunda "birliktelik" için izin verilen bu durum, ABD'deki 11 Eylül terör saldırılarının teyit ettiği medeniyetler çatışması anlatısıyla, ardından gelen "Teröre Karşı Küresel Savaş" ile tersine çevrilmiştir. "Gerçek şu ki ABD, hayati çıkarlarını tehdit eden küçük güçlerle karşılıklı caydırıcı bir ilişkiyi kabul etmeye hazır değildi. Karşılıklı kırılabilirlik, hiçbir ABD politikacısının onaylayamayacağı bir etki eşitliği, güç yansıtma ve düzen kurma özgürlüğünün kaybı anlamına geliyordu." (Walker, 2000: 717)

George W. Bush yönetimi, Soğuk Savaş döneminde silahların kontrolünü amaçlayan antlaşmaların boyunduruğundan kurtulmaya çalıştı ve anlatıyı "silahsızlanma" meselesinden "silahsızlanmaya karşı" şeklinde değiştirmiştir. 2005 NYSÖ Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı'nın başarısızlığında bu konu kendini zaten göstermiştir. Başkan Obama'nın nükleer silahların olmadığı bir dünyaya bağlılığını ifade eden ünlü Prag konuşması (Remarks By President Barack Obama In Prague As Delivered, 2009) ve nükleer güvenliğe ve nükleer silahların yayılmasını önleme rejimine yaptığı vurgu, mevcut düzenden ziyade nükleer düzeni baltalayan tehlikeler olarak nükleer risklere odaklanmayı güçlenmiştir. Ancak bu gelişmelerin kalıcı olmadığı görülmüştür. Örneğin, İran ile yapılan Kapsamlı Ortak Eylem Planı biçiminde ortaya çıkan Obama yönetimi altındaki çok taraflılık, Bush yönetimi altında başlayan ve Trump döneminde devam eden ABD tek taraflılığının geçici bir ertelemesiydi. Artan büyük güç düşmanlığını körükleyen bu durum güvensizliğe doğru giden bir diyalektikle sonuçlanmıştır.

ABD'nin silah kontrolüne yönelik bu tutum değişikliğinde Çin'in yükselişinin önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir (Miller, 2020: 22). Bu bağlamda, ABD, Rusya ve Çin arasında ikili ilişkiden üçgen ilişkiye geçişten bahsedilmektedir. ABD'nin hem Çin hem de Rusya ile ilişkilerinde ortaya çıkan sürtüşmelerde ve Pekin ile Moskova'nın Washington'a karşı potansiyel hizalanmasında şimdiden görülebileceği gibi, bu üç taraflı ilişkinin yönetimi zor olacaktır (Miller, 2020).

Son olarak, nükleer düzenin aşınmasında yeni teknolojilerin de etkili olduğu söylenebilir. 1990'ların sonlarında bu gelişen teknolojilerin meydana getirdiği "Askeri Olaylarda Devrim", konvansiyonel silahların nükleer silahları veya onların komuta ve kontrol sistemlerine ev sahipliği yapan tesisleri hedef alma kabiliyetini artırmıştır. Yeni siber sistemler, hipersonik füzeler, gelişmiş insansız hava araçları veya askeri teknolojinin uzaya yayılması ile birlikte caydırıcılık ilişkilerinin bozulabileceği ve nükleer silah kullanımına yol açabileceği endişesini artırmıştır (Miller, 2020: 29-31). Bu çerçevede, Booth ve Wheeler'ın (2008) caydırıcılık ilişkilerinde güvenlik ikilemi duyarlılıkları (veya empati) dediği şeyi yaratmak için çok taraflı katılım bu teknolojilere ayak uyduramamıştır.

Özetle belirtmek gerekirse, nükleer teknolojinin kontrollü olarak kullanımını sağlamak ve olası bir nükleer savaşın önlenmesi için şekillenen nükleer düzenin dayanıklı ve sürdürülen kurumsal yapısına rağmen yapısal ve eylemsel son gelişmelere bağlı olarak zayıflama riski ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Çalışmanın bir sonraki kısmında dönüşüm içerisinde olan bu düzene yönelik nükleer teknolojiyi sadece barışçıl amaçlarla kullanma taahhüdünde olan nükleer silaha sahip olmayan devletlerin tutum ve yaklaşımları değerlendirilecektir.

2. “Nükleer Silaha Sahip Olmayan” Üç Devletin Küresel Nükleer Düzene Yönelik Yaklaşımları

Mevcut nükleer düzeni oluşturan ve nükleer silahların yayılmasını engellemek amacıyla geliştirilen temel kurumsal yapılara bağlı olan bu aktörlerin nükleer teknolojiyi kullanım konusunda niyetleri ve beklentileri arasında farklılıklar görülmektedir. Bu bağlamda, bu aktörlerin nükleer düzenin temel mekanizmalarına yönelik yaklaşımları analiz edilirken nükleer çalışmalarının ve amaçlarının tarihsel sürecine de değinilmiştir.

2.1. Türkiye

Uluslararası sistemin önemli aktörlerinden olan Türkiye'nin nükleer teknolojiye ilgisi 1950'lerde başlamıştır. Nitekim ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın başlattığı “Barış için Atom” girişimi çerçevesinde ABD ile nükleer iş birliği anlaşması imzalayan ilk ülke Türkiye olmuştur (Fischer, 1997: 29). Bu anlaşmadan sonra, 1956 yılında Başbakanlığa bağlı Atom Enerjisi Komisyonu ve bu komisyona bağlı çeşitli araştırma merkezleri kurulmuştur² (Kütükçüoğlu, 2016). Bu girişimlerin yanında Türkiye'nin ilk araştırma reaktörü TR 1, 1962 yılında tıbbi ve endüstriyel alanda araştırmalar yapmak amacıyla faaliyete geçmiştir (Country Nuclear Power Profiles: Turkey, 2022).

Ayrıca Türkiye, nükleer teknolojiden enerji elde etmek amacıyla kurulan nükleer güç santraline sahip olmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuş (Kibaroğlu, 1997) ancak 2000'li yıllara kadar bu girişimler genel olarak siyasi kararsızlık, nükleer silahların yayılmasına ilişkin uluslararası kaygılar ve iç gelişmelerden dolayı sonuçsuz kalmıştır (Udum, 2010). 2000'lerin başından itibaren özellikle enerji kaynaklarını çeşitlendirmek amacıyla³ nükleer enerjiye daha ciddi yaklaşan Türkiye, daha önce nükleer santral kurulmaya elverişli alan olarak kabul edilen Mersin'in Silifke ilçesine bağlı Akkuyu bölgesinde⁴ nükleer güç santrali inşa etmek amacıyla Rusya Federasyonu'nun nükleer teknoloji alanında bilinen şirketi Rosatom ile nükleer iş birliği anlaşması imzalamıştır (Akkuyu'da nükleer santral kuruluyor, 2010). Bu anlaşma kapsamında inşasına başlanan ve ilk ünitesi 2023 yılında faaliyete girmesi planlanan nükleer santrallerin tamamlandığında Türkiye'nin enerji ihtiyacının yaklaşık yüzde 10'unu karşılaması beklenmektedir (Şengül, 2021). Nitekim Enerji Bakanı Fatih Dönmez, yapılan çalışmalar doğrultusunda tesise ilk yakıtın 27 Nisan 2023 tarihinde geleceğini ve böylelikle Akkuyu'nun nükleer tesis statüsü kazanacağını belirtmiştir (“Bakan Dönmez duyurdu: Akkuyu'ya ilk nükleer yakıt 27 Nisan'da gelecek”, 2023).

Bununla birlikte Türkiye, yaptığı uluslararası antlaşmalar dâhilinde nükleer çalışmalarını sadece barışçıl amaçlar ile gerçekleştirdiğini taahhüt etmiştir. Nükleer silahların yayılmasını uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak gören Türkiye, bu doğrultuda NSYÖ Antlaşması'nı 1969 tarihinde imzalamış ve 1980 yılında antlaşmayı onaylamıştır (Türkiye: Ratification of Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), 2021). Nükleer düzeni oluşturan bir başka temel antlaşma Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı (KNDY) Antlaşması'nı da 1996 yılında imzalayan Türkiye, ayrıca Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun (IAEA) nükleer teknolojiden yararlanan ülkelere yönelik gerçekleştirdiği

² Atom teknolojisi üzerine araştırma, geliştirme ve bilim insanı yetiştirme amacıyla oluşturulan bu merkezlerden bazıları Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi ile Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezidir.

³ Örneğin, 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Enerji Bakanı Taner Yıldız, 2014 yılında nükleer enerjiye ilişkin yaptığı açıklamada nükleer enerji girişiminin önümüzdeki 10 yıl içinde Türkiye'nin enerji çeşitliliğini önemli ölçüde değiştireceğini belirtmiştir (Turkey's energy mix: Nuclear power improves diversification plan).

⁴ 1965 yılında Türkiye'de nükleer santralin kurulmasına ilişkin başlayan çalışmalar neticesinde Akkuyu bölgesi ilk nükleer güç santralinin inşa edilmesine uygun bir arazi olduğu 1974 yılında kabul edilmiştir (Projenin Tarihçesi Akkuyu Nükleer A.Ş.).

güvenlik denetimlerine ilişkin yetkilerini artıran Model Ek Protokolü'ne 2002 yılında taraf olmuştur (Status List, 2022). Nitekim Türkiye'nin nükleer silah geliştirdiğine yönelik zaman zaman çeşitli söylemler⁵ görülse de açık kaynaklara göre Türkiye'nin nükleer enerjinin kullanımını konusunda son derece temiz bir sicilinin olduğu bilinmektedir.

Diğer taraftan, uluslararası toplumun beklentilerine uygun şekilde Türkiye nükleer silahların yayılmasına karşı olduğunu her ne kadar vurgulasa da caydırıcılık amacıyla nükleer silahları güvenlik konseptinde kullanan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütüne (NATO) taraf olması⁶ nükleer düzene yönelik yaklaşımını karmaşık bir duruma sokmaktadır. Örneğin, Ankara, NATO'nun nükleer güvenlik şemsiyesinden yararlanan diğer üyeler ile birlikte hareket ederek nükleer silahların kullanımını yasaklayan ve 2021 yılında yürürlüğe giren Nükleer Silahların Yasaklanması (NSY) Antlaşması'na taraf olmamayı seçmiştir. Ancak diğer taraftan da Türkiye, 2022 yılının Ağustos ayında 10. yapılan NSYÖ Antlaşması'nın Gözden Geçirme Konferansı'nda geri döndürülemez bir nükleer silahsızlanmanın sürdürülmesini vurgulamıştır (Statement by the Republic of Türkiye 10th NPT Review Conference [3 Ağustos 2022], 2022).

Son yıllarda Türkiye, küresel nükleer düzenin temel ilkelerine uymakta ancak yapısını da sorgulamaktadır. Örneğin, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, "Birilerinin elinde nükleer başlıklı füze var. Ama benim elimde nükleer başlıklı füze olmasın! Ben bunu kabul etmiyorum." şeklinde yaptığı açıklama ile NSYÖ Antlaşması temelinde şekillenen nükleer düzenin adaletsizliğine değinmiştir (Erdoğan: Bizde nükleer başlıklı füzenin olmamasını kabul etmiyorum, 2019). Cumhurbaşkanı Erdoğan, aynı konuşmada ayrıca bölgede barış ve istikrar için ciddi bir tehdit olarak görülen İsrail'in nükleer silahlarına mevcut nükleer düzen içerisinde neden izin verildiğini de sorgulamıştır (Erdoğan: Bizde nükleer başlıklı füzenin olmamasını kabul etmiyorum, 2019). Erdoğan, 2018 yılında da nükleer silaha sahip olan devletlerin dünyayı tehdit ettiğini belirtmiştir (Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2018).

Türkiye'nin nükleer düzenin aşınmasına tepkisi öncelikle iç faktörlerin bir sonucudur. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin liderliğinde, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasında eski Dışişleri Bakanı ve eski Başbakan Ahmet Davutoğlu'na atfedilen bir paradigma değişikliği yaşanmıştır. Davutoğlu, Dışişleri Bakanı olduğu dönemde "komşularımızla sıfır sorun" stratejisini uygulamaya çalışarak çok boyutlu bir dış politika çerçevesinde Türkiye'nin Batı'ya olan bağımlılığını azaltmasını amaçlamıştır (Davutoğlu, 2013). Bununla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi yönetimi iktidara geldikten sonra, ülkenin hızla büyüyen ekonomisi, Türkiye'nin bu hedeflere ulaşmak için uluslararası arenada iddialı davranmasını sağlamıştır.⁷ Adalet ve Kalkınma Partisi yönetiminin Batı eksenini dışında bağımsız bir dış politika izleme yaklaşımı Davutoğlu sonrası dönemde de devam etmektedir. Örneğin ABD'den F-35 tipi savaş uçağı alma niyetinde olan ve NATO üyesi olan Türkiye, Rusya'dan hava savunma sistemi olarak S-400 füze sistemini satın almıştır. Bu gelişme, Ankara'nın ABD'nin Türkiye savunma ve ihracat politikası üzerindeki etkisinden kurtulmak istediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Nükleer alanda, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı 2002 yılında ve 2008 yılı seçimleri sonrasında tekrar iktidara geldiğinde, Türkiye yaklaşımını İran'ın nükleer programına kaydırmıştı. Bu süreçte Türkiye önce bir gözlemciden bir kolaylaştırıcıya, sonra bir arabulucu rolüne geçmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ortaya koyduğu bu tavır İran'ın nükleer

⁵ Örneğin, Alman basınında çıkan bir haberde Türkiye'nin nükleer silah programının olduğu iddia edilmiştir (Varlı, 2014).

⁶ Ayrıca Türkiye bu kapsamda ABD'ye ait taktik nükleer silahlarını topraklarında da bulundurmaktadır (Kristensen & Korda, 2023).

⁷ Örneğin, 2003'te Türk parlamentosu, ABD'nin kuzeyden Irak'ı işgal etmesi için askeri geçişi reddetmiştir.

teknoloji geliştirme hakkını savunması, Türkiye'nin kendi nükleer enerji planlarıyla bağlantılıdır (Gürzel & Ersoy, 2012). Ayrıca 2010 yılında Türkiye, bu anlaşmaya aracılık etmeden önce, Batılı müttefiklerine danışmadan İran nükleer sorununun gerginliğini azaltmak için Brezilya ile bir nükleer yakıt takas anlaşması imzalanması için de girişim başlatmıştır (Anthony, 2010).

Kısaca belirtmek gerekirse, uluslararası sistem içerisinde nükleer silahların yayılmasını engellemek için geliştirilen temel mekanizmalarda yer alan Türkiye'nin güvenlik ve savunma politikasını şekillendiren ittifak çerçevesinde nükleer düzene uyum sağlayan bir ülke olduğu söylenebilir. Bununla birlikte nükleer düzenin çözülmesiyle birlikte Türkiye'nin nükleer düzendeki duruşunun daha aktif bir konuma doğru evrildiği görülmektedir. Türkiye, nükleer santral projeleriyle nükleer enerji programını ilerletirken, nükleer düzenin ayrımcı yapısını "yüksek sesle" eleştirmekten de çekinmemektedir. Türkiye'nin dış politikasında, uluslararası sistemi tek kutuplu bir yapıdan çok kutuplu bir yapıya dönüştürmek amacıyla çok boyutlu bir eğilim görülmektedir. Türkiye'nin nükleer düzen içindeki kritik duruşu da bu çok boyutlu bakış açısının bir yansıması olarak gösterilebilir. Türkiye'nin nükleer düzenin yapısına yönelik eleştirel söyleminin altında yatan bir diğer neden de bölgede ana aktör olma arzudur. Türkiye'nin özellikle son on yılda artan askeri kapasitesiyle bölgede izlediği iddialı politikalar ve yumuşak güç yansımaları bu niyetin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.⁸

2.2. Brezilya

Latin Amerika bölgesinin en önemli siyasi aktörlerinden biri olan Brezilya, aynı zamanda nükleer teknolojinin kullanılması konusunda bölgenin en ileri ülkelerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Brezilya'nın nükleer teknoloji ile olan ilişkisi kullanılan ilk atom bombasının üretildiği Manhattan Projesi'ne kadar gitmektedir.⁹ Brezilya'nın kendi nükleer programını geliştirmeye yönelmesi 1950'lerden itibaren gerçekleşmiştir. Örneğin, 1953-54 yılları arasında Batı Almanya'dan nükleer yakıt döngüsüne ilişkin teknoloji transfer etmeye çalışmış ancak gerek ABD'nin nükleer silahlanmaya yönelik kaygıları gerekse de iç politik sebeplerden dolayı bu girişim sonuçsuz kalmıştır (Patti, 2015). ABD'nin "Barış için Atom" girişimi çerçevesinde ABD ile nükleer iş birliği anlaşması yapan Brezilya, 1957 yılında ilk araştırma reaktörüne sahip olmuştur (Cirincione, 2014). 1971 yılında ABD'nin Westinghouse firması ile yaptığı anlaşma neticesinde inşa edilen ANGRA 1 adlı nükleer güç santrali 1984 yılında faaliyete geçmiştir (Country Nuclear Power Profiles: Brazil, 2021). Brezilya'nın ikinci faal nükleer güç santrali ANGRA 2 ise Brezilya'nın 1975 yılında Federal Almanya Cumhuriyeti ile imzaladığı nükleer iş birliği anlaşması kapsamında inşa edilerek 2000 yılından itibaren elektrik üretimine geçmiştir (Rosa, 2006: 486-493). Üçüncü bir nükleer güç santralinin de inşaat hâlinde olduğu Brezilya'da nükleer enerji toplam enerji üretiminin yaklaşık yüzde 3'ünü karşılamaktadır (Nuclear Power in Brazil | Brasil Nuclear Energy, 2022). Günümüzde nükleer teknolojinin kullanımı bağlamında bölgenin en gelişmiş iki ülkesinden biri olan Brezilya 1970'lerden beri de nükleer denizaltı üzerine çalışmalar yürütmektedir (de Almeida Silva & de Moura, 2016).

Nükleer çalışmalara başladığı ilk yıllardan beri yerli nükleer teknolojiye sahip olmayı hedefleyen Brezilya'nın bu çabalarını ne amaçla kullanmaya çalıştığı konusu özellikle 1964 yılında iktidara gelen askeri dikta yönetimi döneminde tartışma konusu olmuştur. Örneğin, bu

⁸ Örneğin Aaron Stein, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye'nin küresel sistemdeki konumunu iyileştirmek amacıyla nükleer silahlara yönelik bir söylem geliştirdiğini belirtmiştir (Stein, 2019).

⁹ ABD ile yapılan gizli bir antlaşma kapsamında Brezilya'da yer alan ve atom teknolojisinde kullanılan birtakım mineraller Manhattan Projesinde kullanılmıştır. Ayrıca ABD'nin Brezilya'da yaptığı araştırmalar sayesinde de ülke içerisinde zengin uranyum rezervleri keşfedilmiştir (Patti, 2015).

dönemde, 1970 yılında yürürlüğe giren NSYÖ Antlaşması'na antlaşmanın ayrımcı bir yapıya sahip olduğu düşüncesiyle katılmamayı tercih etmiştir (de Queiroz Duarte, 2016: 552). Ayrıca askeri yönetim döneminde özellikle 1970'lerin ortalarında Brezilya'nın uluslararası sistemde güçlü ve bağımsız bir duruş sergileyebilmek amacıyla nükleer silah geliştirme arayışına girdiği de iddia edilmektedir.¹⁰ 1990'ların başında ülke yönetiminin sivilleşmesi ile birlikte nükleer enerjinin sadece barışçıl olarak kullanılacağı vurgulanmış¹¹ ve nükleer silah programı sonlandırılmıştır (de Santana Carvalho, 2006). Bu tarihlerden itibaren Brezilya, nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik uluslararası çabaların desteklenmesi konusunda somut adımlar atmaya başlamıştır. Örneğin, Brezilya, daha önce taraf olmak istemediği NSYÖ Antlaşması'nı 1996 yılında imzalamış ve 1998 yılında da antlaşmayı onaylamıştır. Brezilya'nın bu dönemde antlaşmaya taraf olmayı kabul etmesinde ülkenin nükleer sanayisi için gereken malzemeleri tedarik etmek de zorlanması ve ayrıca uluslararası toplumdan ayrı kalması gibi sebepler gösterilmektedir (de Queiroz Duarte, 2016: 552).

Bununla birlikte bu dönemde Brezilya, Latin Amerika'da nükleer silahlardan arındırılmış bölge oluşturmak amacıyla imzalanan Tlatelolco Antlaşması'nı da onaylamış ve Arjantin ile birlikte nükleer çalışmaların güvenlik denetimini ortak bir şekilde yapılması amacıyla Brezilya-Arjantin Nükleer Muhasebe ve Kontrol Ajansını (ABACC) kurmuştur (Brazil, 2022; Rosa, 2006: 493). Ayrıca Brezilya'nın nükleer silahların yayılmasını önleme ve nükleer silahsızlanma çabalarına aktif bir şekilde katılım gösterdiği de görülmektedir. Bu doğrultuda, Brezilya, 1998 yılında nükleer silahsızlanmayı teşvik etmek amacıyla oluşturulan Yeni Gündem Koalisyon (NAC) devletlerinin içerisinde yer alarak 2000 yılında gerçekleştirilen NSYÖ Antlaşması Gözden Geçirme Konferansı'nda fikir birliğine dayanan sonuç bildirgesinin oluşmasında önemli rol oynamıştır (Rauf, 2000). Diğer taraftan, nükleer silahların kullanılmasının insani sonuçları konusunda yapılan çalışmalara önemli katkılar sağlayarak Nükleer Silahların Yasaklanması (NSY) Antlaşması'nın ortaya çıkmasında etkili rol oynayan Brezilya, antlaşmayı da imzalayan ilk ülkelerden olmuştur (Brazil).

Her ne kadar Brezilya nükleer düzeni ayakta tutan ve güçlendiren kurumsal yapıları desteklese de nükleer enerjiyi kullanan devletler arasında güven artırıcı bir mekanizma olarak ortaya çıkan UAEK Model Ek Protokol'e henüz taraf olmayı kabul etmemiştir. Brezilya'nın sahip olduğu nükleer kapasite bağlamında düşünüldüğünde ülkelerin nükleer çalışmalarındaki şeffaflığı artıran bu mekanizma Brezilya için kısıtlayıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Brezilya da mevcut nükleer düzene zarar veren bir eylem olan nükleer silaha sahip devletlerin nükleer silahlarını ellerinde tutmalarını da eleştirmektedir. Örneğin, 2000'li yıllarda Brezilya yönetimi tarafından yayınlanan Milli Güvenlik Belgesi'nde (Beyaz Kitap-White Paper) Brezilya'nın nükleer silaha sahip devletlerin NSYÖ Antlaşması'nda belirtilen silahsızlanma taahhütlerini gerçekleştirmediklerince nükleer çalışmalarına yönelik uygulanabilecek ek güvenlik denetimlerine yönelik müzakerelerde bulunmayacağı belirtilmiştir (Spektor vd., 2019).

Özetle belirtmek gerekirse, nükleer endüstrisi son derece gelişmiş ülkelerden biri olan Brezilya, hâlihazırda risk altında olan küresel nükleer düzenin güçlendirilmesi için gerekli çabaları göstermektedir. Diğer taraftan, Brezilya, uzun yıllar boyunca elde ettiği nükleer birikimi sadece barışçıl amaçlarla kullanma konusunda taahhüt verse de bu birikim

¹⁰ José Luiz de Santana Carvalho'ya göre bu dönemde Brezilya'yı nükleer silah arayışına iten diğer faktörler nükleer enerjinin kullanılması konusunda ABD'nin Brezilya'ya yaptığı baskılar ve Arjantin ile yaşanan güç mücadelesidir (de Santana Carvalho, 2006).

¹¹Örneğin, 1988 yılında kabul edilen yeni anayasanın 21. maddesinde "ulusal tüm nükleer faaliyetlerin, yalnızca barışçıl amaçlarla ve Ulusal Kongre'nin onayıyla kabul edileceği" belirtilmiştir.

kullanılmasına ilişkin mevcut uluslararası yapılar dâhilinde hareket alanını korumayı da istemektedir. Bununla birlikte Brezilya, dönüşüm sürecinde olan nükleer düzen içerisinde nihai amacın nükleer silahların yayılmasının önlenmesi olmadığını, asıl amacın küresel sistemdeki tüm aktörlerin nükleer silahlardan tamamen arındırılması gerektiğini de vurgulamaktadır.

2.3. Güney Afrika

Nükleer çağın başlangıcından beri çeşitli devletler nükleer enerjiyi kullanarak nükleer silah elde etmeye çalışmışlardır. Silahlanma yolunda başarılı olan devletler nükleer silahsızlanmaya ilişkin birçok kurumsal ve bireysel uygulamalara rağmen bu gücü bırakmaya yanaşmamaktadır. Güney Afrika ise nükleer çalışmalarının sonucunda nükleer silah elde etmiş ve daha sonra bu silahları bırakarak nükleer silahsızlanmaya destek veren tek devlettir.

Nükleer çalışmalarını 1950’lerde (bu çalışmada yer alan diğer iki ülkede olduğu gibi) ABD’nin “Barış için Atom” girişimi ile geliştiren Güney Afrika, ABD ile yaptığı nükleer iş birliği anlaşması kapsamında ilk nükleer araştırma reaktörünü inşa etmiştir. Bu kapsamda Safari-1 adlı araştırma reaktörü 1965 yılında faaliyet göstermiştir (Nuclear Power in South Africa | South African Nuclear Energy, 2022). O dönemde ırk ayrımına dayanan (apartheid) bir rejime sahip olan Güney Afrika, NSYÖ Antlaşması’na katılmamış ancak Fransa ve Almanya gibi devletlerin yardımıyla tıbbi ve araştırma amaçlı nükleer enerji santral kurarak nükleer sanayisini geliştirmiştir. Güney Afrika yönetimi, barışçıl kullanımların yanı sıra, beyaz azınlık yönetimini devirmek için Sovyet destekli bir saldırı durumunda yardımına gelmeleri için Batılı devletlere şantaj yapmak amacıyla çalışmalarını nükleer silah elde etmek için kullanmıştır. Bir başka ifadeyle, Güney Afrika, özellikle algıladığı Sovyet tehdidini dengelemek amacıyla 1970’lerin ortalarında nükleer çalışmalarını silah elde etmeye yönlendirmiştir (de Villiers vd., 1993: 101). Bu dönemde Güney Afrika yönetiminin İsrail gibi nükleer silahlara sahip olduğunu ne kabul etmek ne de inkâr etmek anlamında belirsizlik stratejisi uygulamaya çalıştığı söylenebilir (Polakow-Suransky, 2010: 51,141). 1990 yılında başa geçen reformist devlet adamı F.W. de Klerk sonrası demokratik sürecin başladığı Güney Afrika’da aynı zamanda nükleer silahsızlanmaya doğru bir yönelme gerçekleşmiştir. Bu süreçte atılan adımlar arasında üretilen nükleer silahların sökülmesi, UAEK’nin bu adımı doğrulamaya davet edilmesi ve Güney Afrika’nın 1990 yılında NSYÖ Antlaşması’na katılması yer almaktadır (Pabian, 2015). Diğer bir ifadeyle, uluslararası konjonktürde değişen dengelere ve iç dinamiklere bağlı olarak geliştirdiği nükleer silahları imha eden Güney Afrika Yönetimi, 1993 yılında nükleer silah programını ve bu silahların üretildiğini resmi olarak açıklamıştır (Keller, 1993). 1995 NSYÖ Antlaşması Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansı sırasında, antlaşmanın süresiz olarak uzatılması konusunda bir fikir birliği sonucu elde etmek amacıyla oynadığı rol için norm girişimcisi olarak kabul edilen (Onderco & Van Wyk, 2019) Güney Afrika, 2009 yılında yürürlüğe giren Afrika Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Antlaşması’nı (diğer bir adıyla Pelindaba Antlaşması) da desteklemiştir.

Güney Afrika’nın nükleer düzenin zayıflamasına yönelik yaklaşımı konusuna ise NSYÖ Antlaşması’ndaki büyük pazarlık üzerine görüşleri ışık tutmaktadır. Güney Afrika, NSYÖ Antlaşması’nın unsurlarını ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olarak görmektedir. Örneğin, Güney Afrika’ya göre “nükleer silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önleme karşılıklı olarak güçlendirici süreçlerdir ve bu nedenle, NSYÖ Antlaşması’nın amacını ve hedefini gerçekleştirmek için her ikisinde de ilerleme gereklidir (Ambassador Jerry Matjila: Briefing of Non-Proliferation of Nuclear Weapons ahead of 2020 Review Conference, 2020).”

Güney Afrika, nükleer düzenin güçlendirilmesi konusunda öncelikle nükleer silahların doğrulanabilir ve geri döndürülemez bir şekilde “imha edilmesi” olarak tanımlanan nükleer silahsızlanmanın gerçekleştirilmesinin son derece önemli olduğunu belirtmektedir. Nükleer düzenin işleyişi ve gidişatı hakkında tek taraflı olarak ve Yeni Gündem Koalisyonu (NAC) gibi

diğer gruplaşmaların bir üyesi olarak Güney Afrika'nın bu konuda çeşitli endişelerinin olduğu söylenebilir. İlk olarak, Güney Afrika'ya göre, nükleer silaha sahip olan devletler, NSYÖ Antlaşması'nın 1995 Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansı'nda ve bu konferanstan bu yana verilen taahhütleri ya "yerine getirmemekte" ya da "yeniden yorumlamaktadırlar" (Ambassador Jerry Matjila: Briefing of Non-Proliferation of Nuclear Weapons ahead of 2020 Review Conference, 2020). Bir diğer ifadeyle, nükleer silaha sahip devletler nükleer silahlanmaya devam etmektedirler. Ayrıca Güney Afrika'ya göre nükleer silah sahip devletlerin güvenlik çıkarlarını korumak ve küresel sistemdeki konumlarını artırmak için bu tür silahlardan yararlanmalarının da nükleer silahlanmaya dair vermiş oldukları sözleri tutmamalarında önemli rol oynamaktadır (Statement on the conclusion of the 10th Review Conference of the Nuclear Non-Proliferation Treaty, United Nations, New York, 26 August 2022, 2022).

Bununla birlikte bu süreçte Güney Afrika, NSYÖ Antlaşması'na bağlı kalmaya devam etse de nükleer silah sahibi devletlerin kendi perspektiflerinden yorumladıkları nükleer düzen anlayışına karşı koymak için küresel sivil itaatsizliğe benzer tutum içerisinde hareket etmektedir. Örneğin, ABD öncülüğünde ortaya konulan Nükleer Silahsızlanma için bir Ortam Oluşturma (Creating an Environment for Nuclear Disarmament - CEND) adlı girişime Güney Afrika son derece eleştirel yaklaşmaktadır (Pretorius & Sauer, 2021: 107). Diğer taraftan, nükleer silah sahibi devletlerin isteklerine karşı olarak NSY Antlaşması müzakerelerini aktif bir şekilde desteklemektedir.

Kısaca, özellikle daha önceleri ülke içinde uyguladığı ayrımcı iç politikadan dolayı uluslararası sistem içerisinde yalnızlaşan Güney Afrika, yeniden uluslararası toplumun bir parçası olduğunu göstermek niyetiyle Soğuk Savaş sonrası dönemde nükleer silahsızlanmanın en koyu savunucularından biri olmuştur. Güney Afrika'nın nükleer silah programını sonlandıran dönemin Devlet Başkanı Frederik Willem de Klerk, konu ile ilgili olarak bir röportajında uluslararası topluma yeniden kabulü sağlamaya çalıştığını ve bunun için de inisiyatif olarak nükleer programın sonlandırılması ve NSYÖ Antlaşması'nın imzalanması gerektiğini belirtmiştir (Friedman, 2017). Nükleer çalışmalarını artık sadece barışçıl amaçlarla yürüten Güney Afrika Cumhuriyeti, bu doğrultuda NSYÖ Antlaşması'na 1991 yılında, KNDY Antlaşması'na da 1999 yılında taraf olmuştur (South Africa: from nuclear armed state to disarmament hero, 2019). Ayrıca Güney Afrika, 2002 yılında Model Ek Protokol'ü imzalayan ilk ülkelerden biridir (Pretorius, 2013: 380). 1995 yılında gerçekleştirilen Gözden Geçirme Konferansı'nda antlaşmanın süresiz olarak uzatılma kararı alınmasında önemli rol oynayan Güney Afrika, NSY Antlaşması'nı da onaylayan ülkeler arasında yer almaktadır. Diğer taraftan, nükleer düzen içerisinde nükleer silah kapasitesini elinde bulunduran devletlere yönelik de gerçekleştirilmemiş oldukları vaatleri dolayısıyla eleştirel bir yaklaşım sergilemekten kaçınmamaktadır. Nitekim Güney Afrika'nın nükleer silahsızlanmaya yönelik tutumu 2022 Gözden Geçirme Konferansı'nda yaptığı açıklamalarda da görülmektedir. Söz konusu konferansta söz alan Güney Afrika temsilcisi, Güney Afrika'nın nükleer silahlardan arınmış bir dünya elde etme ve sürdürme konusundaki kararlılığını belirtmiş ve bu bağlamda, NSYÖ Antlaşması'nın üç sütununa, yani nükleer silahsızlanma, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımlarına bağlı olduğunu ifade etmiştir (Tenth Review Conference of the Treaty on the Nonproliferation of Nuclear Weapons (NPT) South African National Statement for The General Debate, 2022).

Sonuç ve Tartışma

Mevcut nükleer düzen, büyük güç rekabeti, teknolojik ilerlemeler, silahların kontrol altına alınmasına ilişkin yapılan birtakım düzenlemelerin sonlandırılmaları gibi çeşitli nedenlerden dolayı risk altındadır. Çalışmada, nükleer çağın başlamasıyla gelişme gösteren bu

küresel düzenin büyük çoğunluğunu oluşturan grup olan “nükleer silaha sahip olmayan” devletlerin zayıflamakta olan bu düzene yönelik yaklaşımları bu devletler arasında yer alan Türkiye, Brezilya ve Güney Afrika bağlamında incelenmiştir. Bu devletlerin ilk bakışta küresel düzeyde nükleer silahsızlanmayı amaçlayan kurumlar ve yapıların işleyişlerine karşı ortak bir vaziyet aldıkları düşünülebilir. Örneğin, bu devletlere göre zayıflayan nükleer düzen nükleer silaha sahip olan devletlere birtakım ayrıcalıklar tanıyan ayrımcı bir doğaya sahiptir. Bu durum, mevcut nükleer düzenin yapısına yönelik nükleer silaha sahip olmayan devletler tarafından yapılan en ciddi eleştirilerden biridir. Çoğunluk tarafından ortaya konan bu eleştirel yaklaşım, nükleer düzenin daha adil bir yapıya doğru evrilmesi yolunda nükleer silaha sahip devletlere baskı oluşturma bağlamında katkı sağlayabilir. Bununla birlikte nükleer silaha sahip olmayan devletlerin düzenin temel bileşenleri olarak normlarına ve kurumsal yapılarına uyum sağlama konusundaki çabaları zayıflama eğiliminde olan mevcut nükleer düzenin karşılaştığı sorunlara direnç göstererek sürdürülmesine olumlu bir etki edecektir.

Diğer taraftan, nükleer silaha sahip olmayan bu üç devletin mevcut nükleer düzene ve bu düzeni oluşturan yapılara karşı yaklaşımları incelediğinde çeşitli farklılıkların olduğu görülmektedir. Örneğin, Türkiye, nükleer teknolojiye sadece barışçıl olarak yararlanmış ve sadece barışçıl olarak yararlanılması gerektiği savunan bir ülkedir. Ancak, dâhil olduğu ittifak grubu kapsamında nükleer silahların sağladığı caydırıcılıktan yararlanması, Türkiye'nin NSY Antlaşması'na katılmama nedenleri içerisinde gösterilebilir. Brezilya, nükleer teknolojisi son derece gelişmiş ülkelerden biridir. Bir dönem iddia edildiği üzere nükleer çalışmalarını silahlanmaya doğru yöneltmiş olsa da bu konuda somut bir çıktı elde etmeden bu niyetinden vazgeçmiştir. Sahip olduğu nükleer kapasitesine bağlı olarak düzen içerisinde daha serbest hareket etmek isteyen Brezilya'nın nükleer silaha sahip olmayan devletlere yönelik oluşturulan daha sınırlayıcı unsurları desteklemediği söylenebilir. Diğer taraftan, bu ülkeler içerisinde nükleer çalışmalarını kullanarak nükleer silah geliştiren ve sonra bu silahlardan vazgeçen tek ülke Güney Afrika'dır. Demokratikleşme sürecine bağlı olarak uluslararası toplumda kabul görme beklentisi ve bölgesinde etkili bir aktör olma düşüncesi ile Güney Afrika, nükleer düzenin en güçlü savunucularından biri olmuştur. Kısaca, bu üç ülke örneğinde görüldüğü üzere nükleer silaha sahip olmayan aktörlerin mevcut nükleer düzene yönelik yaklaşımlarında kendi çıkarlarını ve beklentilerini birincil öncelik olarak ön planda tuttıkları söylenebilir.

Sonuç olarak, küresel nükleer düzen içerisinde çoğunluğu oluşturan aktörler olarak nükleer silaha sahip olmayan devletler, düzenin sürdürülmesi konusunda ortak bir anlayışa sahiplerdir. Ancak farklı nükleer tecrübelerine sahip olan bu aktörlerin ittifak ilişkilerine, sahip oldukları nükleer kapasitelerine ve uluslararası toplum nezdinde kabul görme beklentilerine bağlı olarak düzene yönelik farklı yaklaşımlar sergiledikleri de görülmektedir. Bu koşullar çerçevesinde, zayıflayan nükleer düzenin nükleer silahlardan arındırılması yolunda iyileştirilmesi hususunda nasıl bir yol izleneceği sorusuna cevap bulmak kolay olmayacaktır.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akkuyu'da nükleer santral kuruluyor. (2010, Temmuz 21). Cumhuriyet Gazetesi.

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/akkuyuda-nukleer-santral-kuruluyor-164462>

Ambassador Jerry Matjila: Briefing of Non-Proliferation of Nuclear Weapons ahead of 2020 Review Conference. (2020, Şubat 26). South African Government.

<https://www.gov.za/speeches/non-proliferation-27-feb-2020-0000>

Anthony, I. (2010, Haziran 11). *The end of deference: Iran, Brazil and Turkey and the Nuclear Fuel Swap (ARI)*. The Elcano Royal Institute.
<https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/the-end-of-deference-iran-brazil-and-turkey-and-the-nuclear-fuel-swap-ari/>

Arbatov, A. (2019). Mad momentum redux? The rise and fall of nuclear arms control. *Survival*, 61(3), 7-38.

Bakan Dönmez duyurdu: Akkuyu'ya ilk nükleer yakıt 27 Nisan'da gelecek. (2023, Mart 29). Hürriyet Gazetesi. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/bakan-donmez-duyurdu-akkuyuya-ilk-nukleer-yakit-27-nisanda-gelecek-42242485>

Booth, K. & Wheeler, N. J. (2008). Rethinking the security dilemma. *Unpublished paper*, Aberystwith University, UK.

Brazil. (2023, Şubat 02). ICAN. <https://www.icanw.org/brazil?locale=en>

Brazil. (2022). OPANAL. <https://www.opanal.org/en/brazil/>

Cirincione, J. (2014, Ağustos 18). *A brief history of the Brazilian nuclear program*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/2004/08/18/brief-history-of-brazilian-nuclear-program-pub-15688>

Country Nuclear Power Profiles: Brazil. (2021). IAEA. <https://cnpp.iaea.org/countryprofiles/Brazil/Brazil.htm>

Country Nuclear Power Profiles: Turkey. (2022). International Atomic Energy Agency. <https://cnpp.iaea.org/countryprofiles/Turkey/Turkey.htm>

Cumhurbaşkanı Erdoğan: Tüm dünya nükleer silahlardan temizlenmeli. (2018, Mayıs 22). TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-tum-dunya-nukleer-silahlardan-temizlenmeli-366458.html>

Davutoğlu. (2013, Mart 21). *Zero Problems in a New Era / Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs*. Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. <https://www.mfa.gov.tr/zero-problems-in-a-new-era.en.mfa>

Dalton, T., Kassenova, T., William, L. (Ed.). (2016). *Perspectives on the evolving nuclear order*. Carnegie Endowment for International Peace.

de Almeida Silva, A. R., de Moura, J. A. A. (2016). The Brazilian Navy's nuclear-powered submarine program. *The Nonproliferation Review*, 23(5-6), 617-633.

de Queiroz Duarte, S. (2016). Brazil and the nonproliferation regime: A historical perspective. *The Nonproliferation Review*, 23(5-6), 545-558.

de Santana Carvalho, J. L. (2006). Ending Brazil's nuclear weapons program. *Arms Control Today*, 36(2), 51-52.

de Villiers, J. W., Jardine, R., Reiss, M. (1993). Why South Africa gave up the bomb. *Foreign Affairs*, 72(5), 98-109.

Erdoğan: Bizde nükleer başlıklı füzenin olmasını kabul etmiyorum. (2019, Eylül 4). Euronews. <https://tr.euronews.com/2019/09/04/erdogan-birilerinin-elinde-nukleer-baslikl-fuze-var-ama-benim-elimde-olmasin-bunu-kabul-et>

Fischer, D. (1997). *History of the International Atomic Energy Agency the first forty years*. International Atomic Energy Agency.

- Foucault, M. (1994). *The order of things: An archaeology of the human sciences*. Vintage Books.
- Friedman, U. (2017, Eylül 9). *Why one president gave up his country's nukes*. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/09/north-korea-south-africa/539265/>
- Gerber, L. G. (1982). The Baruch Plan and the origins of the cold war. *Diplomatic History*, 6(1), 69-95.
- Gibbons, R. D. (2019). The future of the nuclear order. *Arms Control Today*, 49(3), 12-16.
- Gürzel, A. G. & Ersoy, E. (2012). Turkey and Iran's nuclear program. *Middle East Policy*, 19(1), 37-50.
- Horsburgh, N. (2015). *China and global nuclear order: From estrangement to active engagement*. Oxford University Press.
- Jenkins, B. (2020, Haziran 16). *A farewell to the Open Skies Treaty, and an era of imaginative thinking*. The Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/06/16/a-farewell-to-the-open-skies-treaty-and-an-era-of-imaginative-thinking/>
- Kassenova, T. (2015). Brazil and the global nuclear order. O. Stuenkel, M. M. Taylor (Ed.), *Brazil on the Global Stage: Power, Ideas, and the Liberal International Order* içinde (117-142. ss.), Palgrave Macmillan US.
- Keller, B. (1993, Mart 25). *South Africa says it built 6 atom bombs - The New York Times*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/1993/03/25/world/south-africa-says-it-built-6-atom-bombs.html>
- Kibaroğlu, M. (1997). Turkey's quest for peaceful nuclear power. *Nonproliferation Review*, 4(3), 33-44.
- Knopf, J. W. (2022). Not by NPT alone: The future of the global nuclear order. *Contemporary Security Policy*, 43(1), 186-212.
- Kristensen, H. M. & Korda, M. (2023, Ocak 16). Nuclear Notebook: United States nuclear weapons, 2023. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <https://thebulletin.org/premium/2023-01/nuclear-notebook-united-states-nuclear-weapons-2023/>
- Kütükçüoğlu, A. (2016, Aralık 18). *Türkiye'nin geçmişteki nükleer enerji deneyimleri*. IAEA. http://www.iaea.org/inis/collection/NCLCollectionStore/_Public/29/033/29033638.pdf
- McCgwire, M. (2005). The rise and fall of the NPT: An opportunity for Britain. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 81(1), 115-140.
- Miller, S. E. (2019). The rise and decline of global nuclear order? S. E. Miller, R. Legvold, L. Freedman (Ed.), *Meeting the Challenges of the New Nuclear Age: Nuclear Weapons in a Changing Global Order* içinde (1-27. ss.), American Academy of Arts and Sciences.
- Miller, S. E. (2020). A nuclear world transformed: The rise of multilateral disorder. *Daedalus*, 149(2), 17-36.
- Müller, H. (2017). The nuclear non-proliferation treaty in Jeopardy? Internal divisions and the impact of world politics. *The International Spectator*, 52(1), 12-27.
- Nayan, R. (2018). Nuclear India and the global nuclear order. *Strategic Analysis*, 42(3), 231-243.

- Nuclear Power in Brazil | Brasil Nuclear Energy.* (2022). World Nuclear Association. <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/brazil.aspx>
- Nuclear Power in South Africa | South African Nuclear Energy.* (2022). World Nuclear Association. <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-o-s/south-africa.aspx>
- Onderco, M. & Van Wyk, A. M. (2019). Birth of a norm champion: How South Africa came to support the NPT's indefinite extension. *The Nonproliferation Review*, 26(1-2), 23-41.
- Pabian, F. V. (2015). The South African denuclearization exemplar. *The Nonproliferation Review*, 22(1), 27-52.
- Patti, C. (2015). The origins of the Brazilian nuclear programme, 1951-1955. *Cold War History*, 15(3), 353-373.
- Pant, H. V. & Biswas, A. (2018). Rising powers and the global nuclear order: A structural study of India's integration. *Third World Quarterly*, 39(12), 2240-2254.
- Polakow-Suransky, S. (2010). *The unspoken alliance: Israel's secret relationship with apartheid South Africa.* Pantheon Books.
- Pretorius, J. (2013). Nuclear politics of Denial: South Africa and the additional protocol. *International Negotiation*, 18(3), 379-399.
- Pretorius, J. & Sauer, T. (2019, Eylül 6). *Is it time to ditch the NPT?* Bulletin of the Atomic Scientists. <https://thebulletin.org/2019/09/is-it-time-to-ditch-the-npt/>
- Pretorius, J. & Sauer, T. (2021). Ditch the NPT. *Survival*, 63(4), 103-124.
- Projenin Tarihçesi Akkuyu Nükleer A.Ş.* (2022, Eylül 23). Akkuyu Nükleer Rosatom. <http://www.akkunpp.com/projenin-tarihcesi>
- Rauf, T. (2000). *An unequivocal success? Implications of the NPT review conference.* Arms Control Association. <https://www.armscontrol.org/act/2000-07/features/unequivocal-success-implications-npt-review-conference>
- Rauf, T. & Johnson, R. (1995). After the NPT's indefinite extension: The Future of the global nonproliferation regime. *The Nonproliferation Review*, 3(1), 28-42.
- Remarks By President Barack Obama In Prague As Delivered.* (2009, Nisan 5). The White House President Barrack Obama. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-barack-obama-prague-delivered>
- Rosa, L. P. (2006). History of nuclear power in Brazil. *Energy & Environment*, 17(3), 485-495.
- South Africa: From nuclear armed state to disarmament hero. (2019, Şubat 25). ICAN. https://www.icanw.org/south_africa_from_nuclear_armed_state_to_disarmament_hero?locale=en
- Spektor, M., Kassenova, T., Florentino, L. P. (2019). Brazil's nuclear posture under Bolsonaro. *Arms Control Today*, 49(7), 12-17.
- Statement by the Republic of Türkiye 10th NPT Review Conference (2022, Ağustos 3). Reaching Critical Will. https://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/revcon2022/statements/3Aug_Turkey.pdf

Statement on the conclusion of the 10th Review Conference of the Nuclear Non-Proliferation Treaty, United Nations, New York. (2022, Ağustos 27). International Relations and Cooperations: Republic of South Africa. <http://www.dirco.gov.za/docs/2022/unsc0827.htm>

Status List. (2022, Aralık 31). International Atomic Energy Agency. <https://www.iaea.org/sites/default/files/20/01/sg-ap-status.pdf>

Stein, A. (2019, Eylül 12). *Erdogan doesn't want nukes, He wants to blow up the system*. War on the Rocks. <https://warontherocks.com/2019/09/erdogan-doesnt-want-nukes-he-wants-to-blow-up-the-system/>

Şengül, E. (2021, Mart 10). *Akkuyu nuke plant to meet 10% of Turkey's power demand*. Anadolu Agency. <https://www.aa.com.tr/en/energy/nuclear/akkuyu-uke-plant-to-meet-10-of-turkeys-power-demand/32105>

Tannenwald, N. (2018). The great unraveling: The future of the nuclear normative order. N. Tannenwald, J. M. Acton (Ed.), *Meeting the Challenges of the New Nuclear Age: Emerging Risks and Declining Norms in the Age of Technological Innovation and Changing Nuclear Doctrines* içinde (6-31. ss.), American Academy of Arts and Sciences.

Tenth Review Conference of the Treaty on the Nonproliferation of Nuclear Weapons (NPT) South African National Statement for The General Debate. (2022, Ağustos 2). Reaching Critical Will.

https://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/revcon2022/statements/2Aug_SouthAfrica.pdf

Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT). (2023, Ocak 10). United Nations Office For Disarmament Affairs.

<https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text>

Turkey's energy min: Nuclear power improves diversification plan. (2023, Ocak 10). Anadolu Agency.

<https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkeys-energy-min-nuclear-power-improves-diversification-plan/182709>

Türkiye: Ratification of Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT). (2021). United Nations Office for Disarmament Affairs.

<https://treaties.unoda.org/a/npt/turkey/RAT/london>

Udum, Ş. (2010). Turkey's nuclear comeback. *The Nonproliferation Review*, 17(2), 365-377.

Varlı, A. (2014, Eylül 23). *Alman gazetesinden "Türkiye atom bombası yapıyor" iddiası*. Hürriyet Gazetesi. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/alman-gazetesinden-turkiye-atom-bombasi-yapiyor-iddiasi-27254898>

Walker, W. (2000). Nuclear order and disorder. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 76(4), 703-724.

EXTENDED ABSTRACT

The United States (USA), which was the first to develop nuclear weapons technology, demonstrated the destructive power of the atomic bomb by bombing the Japanese cities of Hiroshima and Nagasaki in the Second World War. Thus, the inhuman effects of these dangerous weapons, which cause mass killings, have been observed and this has led the international community to take measures against the spread of these lethal weapons. The Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT), which is the most important of the mechanisms developed in this direction, entered into force in 1970. The international institutional arrangements formed on the basis of this treaty, which categorizes states as “nuclear weapon states” and “non-nuclear weapon states”, draw the framework for what purposes and how nuclear technology can be used, and thus bring regulation to the nuclear behavior of states within the international system.

It can be said that the global nuclear order, which developed as a result of international efforts to take atomic technology under control after the Second World War, has weakened due to developments such as great power competition and developing technologies in recent years. In this study, the approaches of the “non-nuclear weapons” states, which constitute the majority of the actors in the changing nuclear order, towards the weakening nuclear order are examined through three states. The states included in the study are Turkey, Brazil, and South Africa. In the study, answers were sought to the questions of what is meant by nuclear order or disorder, how is the change in this order perceived in the literature, and how Turkey, Brazil, and South Africa approach the nuclear order and the change in the future of the order in the context of their interests and policies, respectively. Primary and secondary sources were used for the data obtained in the study’s findings. In this study, the views and stances of these countries, which have three different nuclear experiences, regarding the nuclear order are discussed.

The study consists of three parts. Firstly, the concept of order and nuclear order were defined. In international relations, international institutions broadly conceptualized as international law, international organizations, and international regimes (consisting of principles, norms, and rules) are considered mechanisms that regulate the global context.

In the second part, the postures and approaches of three states were analyzed. Among these states, Turkey, while making various attempts to benefit from nuclear energy only peacefully, has in no way directed its efforts to obtain nuclear weapons. On the other hand, it is seen that Turkey, a country that is extremely loyal to the international mechanisms that constitute the nuclear order, has recently taken a critical stance towards the nuclear order. Brazil launched its nuclear program to obtain nuclear weapons in the mid-1970s but later terminated this program of its own accord. It is extremely important for Brazil to have a wide space for the use of its advanced nuclear technology within the nuclear order. South Africa, on the other hand, acquired nuclear weapons as a result of its efforts but ended its military program by destroying these weapons for various reasons. South Africa, which is trying to gain a place in the international community related to the end of its apartheid regime it had before, emphasizes that the strengthening and maintenance of the nuclear order depend on the realization of complete nuclear disarmament.

At the end of the study, it was concluded that the nuclear order is at risk and although these states that do not have nuclear weapons are in a similar category, there are various differences in their approaches to the weakening nuclear order and the arrangements that make up this order, depending on their nuclear experience, expectations and security understandings.